

- GALLASY MAGDOLNA 1991. Az indulatszók. *TNytt.* I: 514–522.
- GALLASY MAGDOLNA 1992. Az indulatszók. *TNytt.* II/1: 839–852.
- JESPersen, OTTO 1925. *Language: its Nature, Development and Origin.* George Allen & Unwin Ltd., London.
- KAINZ, FRIEDRICH 1941. *Psychologie der Sprache I. Grundlagen der allgemeinen Sprachpsychologie.* Ferdinand Enke Verlag, Stuttgart.
- MMNyR. = *A mai magyar nyelv rendszere. Leíró nyelvtan* 1–2. Szerk. TOMPA JÓZSEF. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961–1962.
- NEHRING, AL. 1963. *Spachzeichen und Sprechakte.* Winter Verlag, Heidelberg.
- PARAPATICS ANDREA 2008. *Szlengszótár. A mai magyar szleng 2000 szava és kifejezése fogalomköri szinonimmutatóval.* Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- PÉTER MIHÁLY 1991. *A nyelvi érzelmek kifejezés eszközei és módjai.* Tankönyvkiadó, Budapest.
- SzRJ. = *Современный русский язык. Морфология.* Под ред. акад. В. В. Виноградова. Издательство Московского Университета, Москва, 1952.
- TNytt. = *A magyar nyelv történeti nyelvtana. I. A korai ómagyar kor és előzményei. II/1. A kései ómagyar kor. Morfematika. II/2. A kései ómagyar kor. Mondattan. Szöveggrammatika.* Főszerk. BENKŐ LORÁND. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1991–1995.
- VINOGRADOV, V. V. [ВИНОГРАДОВ ВИКТОР ВЛАДИМИРОВИЧ] 1947. *Русский язык. Грамматическое учение о слове.* Учпедгиз, Москва–Ленинград.

PÉTER MIHÁLY

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

SZÓ- ÉS SZÓLÁSMAGYARÁZATOK

*A bagoly eredetmagyarázatához**

1. *A bagoly* szó a TESz. és az EWUng. szerint ismeretlen származású. Eredetének megfejtését nemrég NÉMETH DÁNIEL kísérelte meg ugyanebben a rovatban: annak a lehetőségét vetette fel, hogy hangutánzó ige származékával van dolgunk (NÉMETH 2017). Ehhez a magyarázathoz szólok most hozzá. Nem azzal előállva teszem ezt, hogy más, jobb eredeztetést kínálok helyette, ilyen ugyanis nincs a tarsolyomban. NÉMETH DÁNIEL szófejtésének a kritikáját viszont szükségesnek tartom: mind a konkrétumokra nézve, mind általánosabb, szemléleti-módszertani okból.

Magától értetődik, hogy ötlet nélkül nincsen etimológia. Az ötlet azonban kulcsfontosságú ellenére is csupán szükséges, de nem elégséges feltétel. Ha az alátámasztására szolgáló érvelés kidolgozatlan, hiányos, sőt a hibáktól sem mentes, akkor a számításba vehető, figyelmet érdemlő ötlet önmagában kevés ahhoz, hogy a szófejtés igazán értékessé váljék.

Régi vesszőparipám, hogy a szómagyarázatok helyessége, eredményessége elsősorban a megfelelő kérdések megtalálásán múlik. Ezeknek a kérdéseknek a fontosságát,

* *Az Érettségi és bagoly* című előadás részeként elhangzott az MTA Nyelvtudományi Intézetben 2019. április 30-án.

nélkülözhetetlenségét észre kell venni, és fel kell őket tenni mind önmagunknak, mind az olvasók nyilvánossága elé lépve.

Hadd tegyek hozzá mindehhez egy lexikográfusi észrevételt. Ha egy új etimológiai szótár¹ egy szófejtési ötletet érdemesnek talál arra, hogy annak a forrását az adott szócikk bibliográfiai szakaszába felvegye, akkor mind a szócikkíróra, mind a leendő olvasóra visszásan hat az, ha a szakirodalmi forrásul szolgáló írásban nyilvánvaló tévedéseket, hiányokat észlel.

2. NÉMETH DÁNIELnek azt a gondolatát, hogy a *bagoly* főnevet hangutánzó igére vezesse vissza, BALÁZS JÁNOS konferencia-előadása, pontosabban annak az írott változata ihlette, közelebről az az ötlet, hogy BALÁZS (1976: 71–72) az addig ismeretlen eredetűnek tartott *bogár* főnevet a *bűg* hangutánzó ige *-ár* képzős származékaként magyarázta. Hozzáteszem ehhez, hogy BALÁZS JÁNOS (mint az előadásának szövegéből is kitűnik) ezt a szófejtését – KISS JENŐ (1967) képzővizsgálatának tanulságait hasznosítva – már korábban is közreadta (BALÁZS 1974: 44–45; ez szakirodalmi tételként az EWUng. *bogár* szócikkébe szintén bekerült). NÉMETH ezt a korábbi cikket nem hozza szóba, ahogyan a BALÁZS etimológiáját helyeslő és kiegészítő MOKÁNY SÁNDOR (1980: 8–9) is csak az 1976-os tanulmányt említi. Nem ezzel van azonban baj, hanem a következő utalással: „A TESz. az ismeretlen eredetű szóhoz annyit fűz hozzá, hogy talán az *u-s* alakok eredetibbek (TESz. 1: 321; EWUng. 1: 116)” (NÉMETH 2017: 356). Az idézet azt a látszatot kelti, hogy az EWUng. a *bogár* eredetét illetően megmarad a TESz. álláspontján. A valóság ezzel szemben az, hogy az EWUng. – éppen BALÁZS cikke (1974) nyomán – a szót belső keletkezésűnek, közelebről („valószínűleg” megszorítással) a *bűg* ige származékának tartja.

BALÁZS tanulmánya (1976) azt az ötletet sugallta NÉMETH DÁNIELnek, hogy a *bogár* esetének mintájára próbálja meg a *bagoly* főnevet is a *bűg* ige származékaként magyarázni. Ez a felvetés első hallásra egyszerre tűnhet meglepőnek és logikusnak: egyfelől a *bagoly* hangját nem *bűg*ként, hanem *huhog*ként szokás emlegetni; másfelől viszont közismert tény, hogy a madarak elnevezésében gyakran játszik szerepet a hangutánzás. Az utóbbi megállapítás meggyőző bizonyítéka például HORPÁCSI ILLÉS cikke (1973). A *bagoly*-ról egyébként nem esik szó benne. Egy másik cikkében viszont igen, de igencsak félreérthető módon: „*bagoly* szavunknak hangutánzó változatai is éltek, amint ez más nyelvekben is kimutatható. A belső keletkezésű *uhu* szóra a TESz. 1822-ből idéz adatot, a *buhu*-ra a MTsz.-ből, de a »*bagoly* módra *uhog*« igére 1616-ból” (HORPÁCSI 1991). Sajnos ebben az idézetben összekeveredik a madár és az elnevezése. Az indításából úgy tűnhet, hogy akár fontos forrás is lehetne NÉMETH számára, a folytatásból azonban világossá válik, hogy HORPÁCSI ilyesmit szándékozott vele mondani: „A *bagoly*nak / *bagolyfélék*nek hangutánzó elnevezései is vannak.”

A madárelnevezésekhez kapcsolódva itt szeretném szóba hozni, hogy NÉMETH cikke sajnos nem említi KISS JENŐnek a TESz. után született monográfiáját; igaz, a *bagoly* ugyanúgy az „ismeretlen eredetű” minősítést kapja benne (KISS 1984: 198), mint a szótárban.

A *bagoly* madárnév hangutánzó származását még a 19. században a CZUCZOR–FÓGARASI-szótár vetette fel: „Egyébiránt vagy hangutánzó (*huhogó*, *uhogó*), mely tekintetben

¹ Ilyen szótár készül az MTA Nyelvtudományi Intézetében GERSTNER KÁROLY irányításával az NKFI Új magyar etimológiai szótár. Második ütem című, K 124127. számú projektumaként. (A szótár címének rövidítése: ÚESz.) A munkálatban senior kutatóként veszek részt, és mostani cikkem is kapcsolódik hozzá.

rokon vele a latin *bubo, baubari*, vagy busa fejénél fogva a csomót jelentő *bog*-tól vette nevét (CzF.). Erre NÉMETH (2017: 356) is utal. Nem foglalkozik viszont – szerintem érthetően és elfogadhatóan – a TESz. előtti másféle származtatásokkal. Én is csak annyit jegyzek itt meg az illendőség kedvéért, hogy az EtSz.-ban ugor egyeztetést találunk, ezt a lehetőséget azonban előbb a SzófSz., majd a TESz. (hangtani okokból) elveti. A SzófSz. szerint a *bagoly* ismeretlen eredetű, és – mint említettem – ezt a véleményyt a TESz. és az EWUng. is osztja.

3. NÉMETH DÁNIEL a *bagoly* eredetmagyarázatának részletezését a *h a n g a l a k - k a l* kezdí. Felhívja a figyelmet arra, hogy a régi, valamint a nyelvjárási változatok között első szótagi *o*-t tartalmazókat is találunk. Ehhez kapcsolható a következő feltevése: „A hangutánzó háttér miatt mutathat háromféle zárttságot a tő: *búg, bogár, bagoly ~ bogul*; van példa hasonló megoszlást mutató változatokra más a hangutánzó eredetet mutató szavaknál is: *mukkan, mókus, makog*” (NÉMETH 2017: 356). – Itt volna szükség olyan fontos kérdésekre, amilyenekre a bevezetőben utaltam. NÉMETH azonban, sajnos, nem teszi fel őket.

Kezdjük azzal, hogy pontos-e az első pillantásra jónak látszó analógia. Szerintem nem az. A *muk- ~ mók- ~ mak-* olyan rövid, halk, szaggatott hangot utánoz, amilyen az állatok közül a nyúlé, a mókusé vagy akár a majomé (vö. pl. ÉKsz.² *makog*). Nem véletlen, hogy veláris magánhangzók váltakoznak benne; de az sem véletlen, hogy *v á l t a k o z h a t n a k*, hiszen a hallott hang utánzására mindegyiket megfelelőnek érezzük. Ezzel szemben a *bagoly* hangja – legalábbis szerintem, de ezzel a véleményemmel aligha vagyok egyedül – határozottabban, egyértelműbben zárt képzésűnek, *u-s* tónusúnak hallható. – Érdekes módon az utóbbi megállapítás NÉMETH szófejtési ötlete mellett is érv, de ellene is: a *búg* igéből való kiindulást támogatja, az *u > o > a* nyíltabbá válást viszont indokolatlannak mutatja.

Itt megint olyan kérdésekbe ütközünk, amelyeket NÉMETH nem, illetve csak áttételesen vet fel. Az egyik: van-e a *bagoly* szónak (a magyarázat szerint nála eredetibbnek tekinthető) *bugoly* változata? A másik: van-e a *búg* igének *bog ~ bóg ~ bag* változata, illetve ilyen hangalakú rokona?

Az elsőre azt felelhetjük, hogy az etimológiai szótárak és az ÚMTsz. tanúsága szerint nincs. Ebből az irányból tehát NÉMETH szófejtése nem kap megerősítést.

A másik kérdést illetően NÉMETH (a *bóg* :> *bögöly* párhuzamra tekintettel) feltételezhetőnek tart egy **bog ~ *bóg* igét is. – A feltételezésnél tovább is mehetünk, bár nem sokkal. A TESz. *búg*¹ szócikke egy 1552-es Tinódi-ének nem betűhű kiadásából idézi a *súgnak-bógnak vala* ikerszóalakat (igaz, ez emberi cselekvést jelöl, nem pedig állat hangadását); az EWUng. ugyanezt az alakot javítva idézi magából a Tinódi-krónikából, pontosabban annak a faksimile kiadásából: „*fugnac hognac* [ɔ: *bognac*] vala”. – Nincsen viszont *bag* ige, és ez a NÉMETH-féle magyarázat valószínűségét csökkenti.

A *bogár* és a *bagoly* ómagyar adataival kapcsolatban NÉMETH szóba hozza a BENKŐ LORÁND monográfiájából (1980) ismert „felüljelölési” elvet, vagyis azt, hogy az *u*-nak [o], az *o*-nak pedig [a] is lehetett az olvasata. Az azonban nem válik világossá, hogy a szerző ezt a megjegyzést pusztá figyelmeztetésnek, háttérinformációnak szánja-e, vagy konkrétan érvnek a szófejtési ötlete mellett. Úgy gondolom, hogy ez a tényező a szómagyarázat helyességének szempontjából vagy semlegesnek, vagy esetleg ellenérvnek tekinthető. – A *bogár* alakjával kapcsolatban NÉMETH az *-r* nyújtó hatására is gyanakszik. Szerintem ezzel nem érdemes foglalkozni: ha a magyarázat helyes, akkor egyszerűen az *-ár* képzővel van dolgunk.

Ami a *bagoly* végződésének alakját illeti, NÉMETH felhívja a figyelmet a 14. és 15. század fordulójáról való *l*-lel írt adatokra. Noha csak félig mondja ki, velük kapcsolatban arra gondolhat, hogy cáfolhatják a TESz.-nek és az EWUng.-nak azt a véleményét, hogy az *ly*-es hangalak lehet az eredeti. Ez a szótári vélemény azonban nem határozott, egyszerűen csak a valószínűbbnek tartott lehetőség említése. – A *bagoly l*-es változatának eredetibb voltát egyébként BENKŐ LORÁNDnak az *ly* hang történetéről írt könyve sem zárja ki (1953: 22). A kérdésben azonban fontosabbnak tartom ezt az általánosabb vonatkozású véleményét: „Ugyancsak nagy mértékben nehezíti a munkát [ti. az *ly* hang történetének feltárását] az a tény, hogy a hangjelölés a XIV. századig alig-alig ad fogódzót a kérdés vizsgálatához. Ez időig ugyanis mind az *l*, mind az *ly* hangot általában (csekély kivétellel) az *l* betű jelöli, tehát éppen ott nem tesz az írás különbséget, ahol az a kérdés megoldásához legfontosabb volna. De még a XIV. század után is igen nagy a helyesírási bizonytalanság” (BENKŐ 1953: 6). Ugyanebben a szellemben kezeli ezt a hangjelölési kérdést KOROMPAY KLÁRA az egyetemi tankönyvként is használt nyelvtörténeti szintézisbe írt fejezetében (2003: 286, 290).

A morfológia oldaláról a feltételezett *bűg* → *bagoly* irányú szóalkotást a *bög* → *bögöly* párhuzam jól támogatja; erre NÉMETH DÁNIEL (2017: 357) is hivatkozik. Hozzáteszem, hogy analógiaként említhető volna egy olyan madárnév, amely hangutánzó szóból jött létre *-ly* elemű képzővel: a *sír* igéből alkotott *sirály* (EWUng.). – A *bagoly* : *bögöly* kettőzt NÉMETH palatoveláris hangutánzó párokra utalva hozza szóba. Példái közül azonban csak a *dong* ~ *döng* megfelelő, mivel a *gyúr* ~ *gyűr* nem onomatopoeitikus (TESz., EWUng.).

A *bagoly* szó keletkezésének jelentéstani, pontosabban onomasziológiai oldaláról a szerző ezt írja: „A névadás indítéka a baglyokra jellemző tipikus hangadás lehetett, amely észlelése az újabb korokban a *bűgás* felől a *huhogás*ba tartott, de mindkettőben közös a mély hangtartomány kifejezése” (NÉMETH 2017: 356). Az alapkérdésben tehát NÉMETH közli a véleményét, néhány részkérdésre (és lehetőleg tisztázásukra) azonban még szükség volna.

Van-e olyan (régi vagy újabb) nyelvtörténeti adat, amelyben a *bűg* ige bagolynak a hangadását jelöli? Közvetlenül ilyet nem találok, a *bűgat* igére nézve viszont (a TESz. és az EWUng. segítségével) ráakadhatunk erre a jelentésárnyalatra, 1593-ból. – Ha az etimológiai szótárakban megnézzük egyfelől a *bűg*, *bűgat*, másfelől a *huhogat*, *huhog* (és *uhog*) igék felbukkanási idejét, akkor nagy különbséget nem tapasztalunk: részint a 16. század második feléből, részint a 17. század első negyedéből adathatók. Ezen az úton tehát nem tudjuk igazolni NÉMETHnek a ’*bűgás*’ → ’*huhogás*’ irányú változásra vonatkozó elképzelését. Igaz, ő nyilván nem is erre gondol, hanem arra, hogy maga a korai adatolású *bagoly* főnév szólhat amellet, hogy a *bűg* a saját dokumentálhatóságánál sokkal régebbi lehet, és a bagoly hangadását is jelölte. Azt magam sem tartom a NÉMETH-féle sófejtési ötlet gyenge pontjának, hogy a *bagoly* adatoltsága évszázadokkal megelőzi a *bűg* igéét, hiszen az ömagyarban egy közismert állat neve (többféle okból) sokkal könnyebben bekerülhetett az írásbeliségbe, mint egy hangutánzó ige. Arra azonban, hogy a bagoly hangjának „észlelése az újabb korokban a *bűgás* felől a *huhogás*ba tartott”, még akkor sem kellene feltétlenül gondolnunk, ha a *bűg* → *bagoly* irányú képzést ténynek, biztosnak tartanánk. A bagoly hangadásának jelölőjeként a *bűg*-féle és a *huhog*-féle igék szinonimákként is élhettek egymás mellett, és inkább azt feltételezném, hogy az előbbiekk idővel kiszorultak az utóbbiak mellől.

A 'huhog' jelentésben kivételes adatolású *búgat* igeen kívül van-e olyan közvetett érv, amely támogatja azt a feltevést, hogy a bagoly hangadását egykor a *búg* ige is viszonylag gyakran jelölhette, és ezzel alapul szolgálhatott a madár elnevezéséhez? Erre úgy felelhetünk, ha visszatérünk egy korábbi kérdésre: milyen is az a hang, amelyen a bagoly szól?

Az ÉKsz.² a *huhog* ige jelentését így határozza meg: '<bagoly> tompa, szaggatott, mély hangot hallat'. Ugyanott a *búg* igeének madárhangot kifejező jelentése így szerepel: '<galamb, gerle> hosszan, turbékoló hangon szól'.

A készülő Nagyszótár (= Nszt.) a *huhog* igeenél még nem tart, a *búg* jelentéseit viszont már megnézhetjük benne. Közülük nekünk most ez az érdekes: '<galamb, gerle, esetleg más madár> hosszan elnyújtott, egyhangú, mély hangon szól'. A példamondatokban alanyként gerlice, galamb és bölömbika szerepel.

Ezekhez a szótári jelentésmeghatározásokhoz (azt hiszem, nagyon sokak tapasztalataival összhangban) szeretném hozzáfűzni, hogy a galamb és a bagoly hangja nemcsak a mélységében, hanem a zártágában, *u*-s színezetében is emlékeztet egymásra (l. ehhez az EWUng. *uhog* szócikkét is). Azt a feltevést tehát, hogy a bagoly hangadását egykor a *búg* ige (is) jelölhette, elvileg megokoltnak tartom, de ez a tényező – mint a hangalakkal kapcsolatban említettem – nemcsak NÉMETH szófejtési ötlete mellett szólhat, hanem ellene is.

Szólnom kell még egy elmulasztott lehetőségéről. NÉMETH DÁNIEL nem vonja be az elemzésébe a *bagócs* 'bögöly' rovarnevet, pedig felhasználhatná a magyarazatának támogatására.

A szót a TESz. így eredezteti: „Magyar fejlemény, keletkezésmódja azonban nincs tisztázva. Két magyarázat vehető figyelembe. – 1. Hangutánzó eredetű. Hangalakja a rovar jellegzetes búgó, zümmögő, döngő hangját adja vissza, s így a hangutánzás síkján összefügg a *búg* ~ *bung* ~ *bong* stb. igékkel. Végződésai különféle névszóképzőknek felelnek meg. E magyarázat mellett szól az, hogy a bögöly legtöbb népi elnevezése kétségtelenül hangutánzó eredetű [...] – 2. Származékszó: a *bagoly* madárnév *bagó* változatának kicsinyítő képzős alakja [...] Az elnevezés a bögöly feltűnően nagy szemére utalhat”.

Az EWUng. ehhez képest változtat az etimológiai minősítésen. Magyar fordításomban, a rövidítések feloldásával idézem: „Fiktív többől képzett származékszó. A tő hangutánzó eredetű. A végződés deverbális névszóképző lehet; vö. *habarcs* (→*habar*), *vakarcs* (→*vakar*) stb. A szó a rovar búgásának, zümmögésének utánzására keletkezett; vö. →*bo-gár*, →*bögöly*; vö. még: →*bong*, →*búg!*. [...] – A *bagoly* származékaként való magyarazat kevésé valószínű.”

Kiegészítésül érdemes még idézni a Nszt. *bagócs* szócikkének számunkra érdekes (kissé réginek vagy nyelvjárásinak minősített) jelentését: 'származékszóval jellegzetes búgó, zümmögő hangot keltő, nagy szemű, erőteljes szájszervű, érzékenyen szűrő légy, amelynek nősténye gyakr. gerincesek vérét szívja; bögöly'.

Látható, hogy NÉMETH mindhárom szótárt felhasználhatná ötletének igazolásához (igaz, nem bizonyító erővel), különösen az EWUng.-ot és a Nszt.-t. Ezt annak ellenére jelzem, hogy véleményem szerint az EWUng. változtatása a TESz.-hez képest nem volt szerencsés, különösen a szó végződésére, képzésmódjára tekintettel. Jelenleg úgy látom, hogy a cikkem bevezetőjének lábjegyzetében említett ÚESz.-ben – persze a belső keletkezés körében maradva – jó lenne visszatérni a TESz.-beli vitatott magyarazathoz, sőt a képzésmódra gondolva a két lehetőség valószínűségi sorrendjét akár meg is cserélni.

4. Ha az előző két pontban írtak alapján NÉMETH DÁNIEL szófejtését *ö s s z e f o g - l a l ó a n*, de megvalósításának a módjától, színvonalától eltekintve próbáljuk meg értékelni, akkor megítélésem szerint vegyes a kép. A jelentéstani, onomasziológiai elemek nagyrészt (noha nem teljesen) támogatják az eredetmagyarázatot. A feltételezett morfológiai mozzanat, a képzésmód szintén. Súlyos nehézséget jelent viszont az, hogy mind a *bagoly* szónak a *bugoly* változata, mind pedig a *bűg* igenek a *bag* variánsa vagy az önállónak tekinthető *bag* ige hiányzik. További gondot okoz az, hogy a hangadással motivált keletkezés esetén a *bagoly* származék hangalakjának eltávolodása a *bűg* alapszóétól nemigen indokolható.

5. A *bagoly* eredetmagyarázatahoz kapcsolva NÉMETH DÁNIEL (2017: 357) annak a lehetőségét is felveti, hogy a *bagzik* 'párosodik' ige töve azonos a *bagoly*-éval.

Ezt az igét, amelynek *bakzik* típusú változatai is vannak, a TESz. és az EWUng. a *bak* -z képzős származékának tartja, azaz a *bakzik* elsődlegességével számol a *bagzik*-kal szemben. A két szótár a *g*-s formát egyszerűen zöngéesség szerinti hasonulással magyarázza.

NÉMETH viszont – láthatólag a *bagzik* formának a TESz.-beli korábbi adatoltságától is befolyásolva – ezt írja: „A két különböző szó (a *bűg* és *bak* esetében **bag*- 'bűg' × *bak* : *bakzik*, l. pl. *kos* : *koslat*) a nyelvérzékben a hasonló alaki felépítés és szemantikai tartalom alapján keveredhetett, ez is okozhatta a *bakzik* alakok megszületését.” – Sajnos a zárójelben lévő rész (legalábbis számomra) elég zavaros: nem látszik jól a jelölésből, hogy NÉMETH szerint mi vegyült mivel, mi képződött miből. Lehet, hogy a szerző – túlbonyolított fogalmazással és nem éppen szerencsés jelöléssel – voltaképpen csak azt akarja mondani, hogy a *bakzik* változat a *bak* alaki és jelentésbeli analógiájának hatására keletkezett. – Majd így zárul a szófejtés: „Lehetségesnek tartom, hogy a *bagzik* ige esetében szintén a hangadáson alapuló névadás mutatkozik meg, elég, ha csak a bőgő szarvasbikákra vagy kandúrokra gondolunk, de a pár megtalálása utáni folyamatok bizonyos körülményei is szintén a *bűg* igehez köthetik e szót.”

NÉMETH DÁNIEL itt sem tesz fel egy kulcskérdést: ha az alapszó a *bűg*, illetve annak a feltételezett *bag* változata, akkor mi szükség volt a -z képzőre? Az onomatopoeitikus igékre egyáltalán nem jellemző a -z csatlakozása (vö. BENKŐ 1984). Nincs rá indok ebben az esetben sem, hiszen a *bűg* a párzás igéjeként eleven volt a múltban is (l. pl. TESz., EWUng.), ahogyan eleven ma is (l. pl. ÉKsz.², Nszt.).

Nyilvánvalóan a TESz.-nek és az EWUng.-nak van igaza: a *bagzik* *d e n o m i n á l i s* származék a *bak* főnévből (vö. *pár* :> *párzik*), a szó belsejében pedig a *g* zöngésülés eredménye. Annak a lehetősége viszont nem zárható ki, hogy a *bagzik* írásmód máig tartó uralmához az etimológus *bakzik*-kal szemben a *bűg*, *bőg* igeik hatása is valamelyest hozzájárulhatott.

6. Befejezésként, kitekintésül arra a kérdésre szeretnék válaszolni, hogyan kerülhetnek be a NÉMETH DÁNIEL adta eredetmagyarázatok a bevezetésem lábjegyzetében említett etimológiai szótárba, az ÚESz.-be. Hangsúlyozom, hogy ez csak az én mostani véleményem, nem pedig a szótár végleges állásfoglalása.

A *bagoly* címszó etimológiai minősítése – persze majd a szótár formai szabályaihoz igazítva – az „ismeretlen eredetű” helyett ez lehetne: „Bizonytalan eredetű. Talán a *bűg* ige származéka -ly képzővel.” Ezután következhetnek a magyarázat mellett, illetve ellen szóló érvek. A cikk természetesen bekerülne a szakirodalmi tételek közé.

A *bagzik* szócikkében NÉMETH eredeztetése csupán elhárítva kaphatna helyet, ilyenféleképpen: „Hangutánzó ige származékaként való magyarázata a megfelelő alapszó hiányában és képzéstani okból téves.” A szakirodalmi szakaszba NÉMETH cikke így is bekerülne.

A *bogár* címszóval kapcsolatban NÉMETH szómagyarázata nem tartalmaz lényeges új elemet, a *bagócs* pedig nem is szerepel benne, tehát ezekben a szócikkekben NÉMETH írásának a felvételére a bibliográfiai részben sincs szükség.

Hivatkozott irodalom

- BALÁZS JÁNOS 1974. Belső keletkezési szavaink történetéhez. *Magyar Nyelv* 70: 44–54.
- BALÁZS JÁNOS 1976. A belső keletkezési szavak etimologizálásának problémáiról. In: BENKŐ LORÁND – K. SAL ÉVA szerk., *Az etimológia elmélete és módszere*. Nyelvtudományi Értekezések 89. Akadémiai Kiadó, Budapest. 68–73.
- BENKŐ LORÁND 1953. *A magyar ly hang története*. Nyelvtudományi Értekezések 1. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- BENKŐ LORÁND 1980. *Az Árpád-kor magyar nyelvű szövegelemei*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- BENKŐ LORÁND 1984. *A magyar fiktív (passzív) tövű igék*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- CzF. = CZUCZOR GERGELY – FOGARASI JÁNOS, *A magyar nyelv szótára* 1–6. Emich Gusztáv / Athenaeum, Pest/Budapest, 1862–1874.
- ÉKsz.² = *Magyar értelmező kéziszótár*. Főszerk. PUSZTAI FERENC. 2., átdolgozott kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003.
- EtSz. = GOMBOCZ ZOLTÁN – MELICH JÁNOS, *Magyar etimológiai szótár* 1–17. füzet. MTA, Budapest, 1914–1944.
- EWUng. = *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen* 1–2. Hrsg. BENKŐ, LORÁND. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1993–1995.
- HORPÁCSI ILLÉS 1973. Hangutánzó madárnevek. *Magyar Nyelv* 69: 451–457.
- HORPÁCSI ILLÉS 1991. Ugod község névéhez. *Magyar Nyelv* 87: 69.
- KISS JENŐ 1967. Az *-ár ~ -ér* képzőhöz. *Magyar Nyelv* 63: 472–474.
- KISS JENŐ 1984. *Magyar madárnevek. (Az európai madarak elnevezései.)* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- KOROMPAY KLÁRA 2003. Helyesírás-történet. [Az ómagyar kor.] In: KISS JENŐ – PUSZTAI FERENC szerk., *Magyar nyelvtörténet*. Osiris Kiadó, Budapest. 281–300.
- MOKÁNY SÁNDOR 1980. *Magyar szófejtések*. Nyelvtudományi Értekezések 105. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- NÉMETH DÁNIEL 2017. A *bagoly* és társai. *Magyar Nyelv* 113: 356–357.
- Nszt. = *A magyar nyelv nagyszótára* 1–[7]. Főszerk. ITTÉZS NÓRA. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest, 2006–[2018].
- SzófSz. = BÁRCZI GÉZA, *Magyar szófejtő szótár*. Budapest, 1941.
- TESz. = *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* 1–3. Főszerk. BENKŐ LORÁND. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967–1976.
- ÚMTsz. = *Új magyar tájszótár* 1–5. Főszerk. B. LŐRINCZY ÉVA. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979–2010.

HORVÁTH LÁSZLÓ
MTA Nyelvtudományi Intézet